

§ 19. УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ У СКЛАДІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВ

2 Погляд українського дослідника

Безсумнівно, він [Ризький мир] був великою поразкою української дипломатії та гробом самостійності Української держави в новітніх часах. Соціалістична Польща і більшовицька Москва поділились українськими землями, як в Андрусові 1667 року. Тому Ризький договір деякі автори називають також Ризьким Андрусовом.

Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття. – К.: Укр. письменник, 1993. – С. 363.

3 Погляд радянського дослідника

Укладання мирного договору [Ризького] відкривало сприятливі можливості для розвитку всебічної співпраці, торгово-економічних і культурних зв'язків. Цього і домагався радянський уряд, розглядаючи добросусідські відносини з Польщею як важливу умову зміцнення миру і безпеки у Східній Європі.

Підписанням Ризького договору завершився складний в історії Радянської держави період, основним змістом якого був збройний захист трудящими завоювань Жовтневої революції від зазіхань внутрішньої контрреволюції та іноземних інтервентів, які прагнули спільними зусиллями скинути владу Рад і відновити в Росії буржуазний лад.

Ольшанский П.Н. Рижский договор и развитие советско-польских отношений: 1921–1924. – М.: Наука, 1974. – С. 6–12.

4 Погляд польського дослідника

Перемога Пилсудського у великій битві над Віслою в серпні 1920 р. зберегла незалежність Польщі, але не врятувала України. Виснажена війною Річ Посполита прагнула швидше укласти мир і, розчарована можливостями Петлюри, погодилася покинути свого союзника. Внаслідок мирного договору в Ризі 18 березня 1921 р. українські землі були поділені між Польщею і Радянською Росією, причому Річ Посполита визнала псевдонезалежну більшо-

вицьку державність у Києві, відмовившись від свого визнання влади Української Народної Республіки (війська Директорії, що знаходились у Польщі, були інтерновані). Завдяки закінченню конфлікту з Польщею більшовики змогли кинути всі свої сили проти решток білогвардійських армій, а до кінця 1921 р. закінчили пацифікацію України, ліквідувавши рештки отаманського партизанського руху.

Chojnowski A. Ukraina. – Warszawa, 1997. – S. 62.

5 Погляд американського дослідника

Серед держав, які нажилися на Версалі, Польща була самою ненажерливою і войовничою. У 1921 р. після трьох років війни, вона виявилася вдвічі більшою, ніж передбачала мирна конференція. Вона напала на Україну, відібрала Східну Галичину з її столицею Львовом... Вона вела справжню загарбницьку війну проти Росії і в 1923 р. переконала західні сили ратифікувати її нові кордони. В процесі цієї силової експансії Польща вміло грала на страху Британії перед більшовизмом і на бажання Франції знову віднайти могутнього партнера на сході після смерті свого царського союзника.

Джонсон П. Современность... – С. 51.

Хронологічна довідка

1918 – розпад Російської та Австро-Угорської імперій, окупація Румунією українських земель: Ізмаїльського, Акерманського і Хотинського повітів Бессарабії, Північної Буковини і частини Мармаронщини – Сигітщини в Закарпатті.

8 травня 1919 – Закарпатську Україну передано Чехословаччині. Це рішення узаконила Сен-Жерменська угода від 10 вересня 1919 р.

18 березня 1921 – Ризький мир між УСРР, РСФРР та Польщею; Західна Волинь, Полісся, Холмщина, Підляшшя увійшли до складу Польської держави.

15 березня 1923 – Рада послів великих держав (Рада амбасадорів) визнала Східну Галичину частиною Польщі. На території Східної України більшовики проголосили УСРР, яка у 1922 р. увійшла до складу СРСР.

6 Газетне повідомлення**Стаття «Відповідь краю на рішення Антанти» в газеті «Український прапор», (24 березня 1923 р.)**

В неділю дня 18 с. м. відбулася у Львові велика українська демонстрація... Виступив бувш. віце-президент австрійського парламенту проф. Юліян Романчук, 82-літній сідоглавий патріарх українського народу Галичини й відчитав сильним голосом роту присяги, яку присутні повторювали поодинокими реченнями, піднісши праву руку догори. Текст її звучав: «Ми, український нарід, клянемося, що ніколи не погодимося на панованне Польщі над нами й кожну нагоду використаємо, щоб ненависне ярмо неволі зі себе скинути, та злу-

читися з цілим великим українським народом в одній, незалежній, соборній державі».

Українська суспільно-політична думка в 20 столітті. – С. 52.

7 Офіційний документ**З програми Українського Народного Єднання (1922 р.)**

1. УНС* узнає, що кожний громадянин повинен оберігати інтереси тієї держави, до якої він належить територіально – бо він є атом держави, а життя атома залежить від всього тіла, а тому українці-обивателі (громадяни) Речі Посполитої Польської повинні стояти на ґрунті панствовим [державному] польському.

Державний архів Рівненської області.
Ф. 86. – Оп. 4. – Спр. 24. – Арк. 1.

1. З наведених джерел 2–7, що дають оцінку поділу українських земель між Польщею та Радянською Росією, з'ясуйте, у яких:

а) позитивно оцінюється цей процес; б) надається негативна оцінка; в) є спроба безсторонньої оцінки.

2. Хто автори цих документів? Якими чинниками, на вашу думку, викликана саме така позиція авторів наведених оцінок? (Відповідь на це запитання можна обговорити в групах.)

3. Проаналізуйте та порівняйте документи 4 і 7. З'ясуйте причини появи різних підходів щодо включення українських земель до складу Польщі українськими політичними діячами. Чи є в документах інформація про підтримку пересіченими громадянами вказаних підходів різних політичних сил? Яка саме?

8 Офіційний документ**Із Сен-Жерменського мирного договору (1919 р.)****

Стаття 10. Чехо-Словаччина зобов'язується уконституювати Підкарпатську Русь... як автономну одиницю в рамках Чехо-Словацької держави із найвищим ступенем самоврядування, який тільки можливий при збереженні єдності Чехо-Словацької держави.

Стаття 11. Підкарпатська Русь повинна мати власний Сейм. До компетенцій Сейму належить уся законодавча влада у справах місце-

вої адміністрації і в інших справах, що їх закони Чехо-Словацької держави відносять до його відання. Губернатор Підкарпатської Русі має призначатися Президентом Чехо-Словацької Республіки і бути відповідальним перед Сеймом Підкарпатської Русі.

Стаття 12. Чехо-Словаччина зобов'язується підбирати урядовців адміністрації у Підкарпатській Русі в міру можливостей із місцевого населення.

Цит. за: Стерчо П. Карпато-Українська держава. – Львів, 1994. – С. 21.

* Українське народне єднання – організація, що виникла у 1922 р. на Волині напередодні виборів до сейму. УНС підтримували польські урядові структури, оскільки одним з її завдань було досягнення польсько-українського компромісу.

** Переклад документа наближено до сучасної літературної мови.

9

Погляд дослідника

Питання визнання міжнародною спільнотою приєднання Буковини до Румунії розглядалось на Паризькій мирній конференції. За підтримки Франції було вирішено залишити Буковину за Румунією, зобов'язавши її підпи-

§ 19. Українські землі у складі європейських держав

сати положення про національні меншини. Однак румунська делегація у відповідь на таку умову спочатку покинула переговори, а потім керівник делегації І.К. Бретіану відмовився підписати угоду про національні меншини.

Федорак В.Ф., Черкач Н.І.
Історія рідного краю. – С. 66.

4. Спрогнозуйте можливий варіант національно-державного статусу українських земель у складі Чехо-Словаччини та Румунії на підставі джерел 8, 9. Дізнайтеся, чи справдилися ваші прогнози в історичній дійсності.

10

Офіційний документ

**З Декларації I з'їзду рад Союзу РСР
«Про утворення Союзу Радянських
Соціалістичних Республік»
(30 грудня 1922 р.)**

...Зруйновані продуктивні сили і виснажені господарські ресурси роблять недостатніми окремі зусилля окремих республік по господарському будівництву. Відбудова народного господарства, як виявилось, неможлива при відокремленому існуванні республік.

З другого боку, нестійкість міжнародного становища і небезпека нових нападів роблять неминучим створення єдиного фронту радянських республік перед лицем капіталістичного оточення.

Нарешті сама будова радянської влади, інтернаціональної за своєю класовою природою, штовхає трудящі маси радянських республік на шлях об'єднання в одну соціалістичну сім'ю...

Союз цей є добровільним об'єднанням рівноправних народів... за кожною республікою забезпечене право вільного виходу з Союзу... нова союзна держава буде достойним увінчанням закладених ще в жовтні 1917 року основ мирного співжиття і братерського співробітництва народів... новим рішучим кроком

на шляху об'єднання трудящих усіх країн у світову соціалістичну радянську республіку.

Цит. за: Хрестоматія з історії України. – К.: Освіта, 1998. – С. 103.

11

Погляд очевидця

**С. Петлюра про ставлення до союзу
з Радянською Росією**

Справді. Чому Україна повинна бути обов'язково в залежності, чи «в злуці» з Москвою? Які матеріальні і моральні користі вона з цього має, крім тих, що їй припала доля знову бути, як з царських часів, дійною коровою для Москви з її модернізованими претензіями на всесвітнє панування? Чому і за що Україна повинна віддавати Москві свій хліб, цукор, вугілля, марганець і інші багатства своєї землі журавлиної, праці і не отримувати з Москви нічого потрібного їй, крім постолів і вагонів баламутячої голови і деморалізуючої душі комуністичної літератури... Краще вже мати з Чемберленом* діло, як з пройдисвітами, пануючими сьогодні в Москві і продовжуючими стару лінію хижацького поводження її з нашою батьківщиною. Адже це «коштуватиме» куди менше матеріальних жертв, як ота федерація і союз з СРСР!

Петлюра С. Народе український: вибрані статті, листи, документи. – Харків, 1992. – С. 127.

5. Які аргументи на користь входження українських земель до складу СРСР наводяться у документі 10? Чи можна вважати перелік причин вичерпним?

6. Які контраргументи наводить автор джерела 11? Чи достатньо вони переконливі?

7. Сформулюйте три речення, які розкривали б причини входження України до Радянського Союзу. Використайте знання, отримані раніше.

* Чемберлен Невіл (1869–1940) – член британського уряду 1920-х рр., один з лідерів консервативної партії.

12 Враження очевидців
(з народного фольклору)

Гей, яблучко – на зеленій вітці,
Україна ж моя – у московській клітці.

(Записано від Петра Макаренка,
Харківщина)

Гей, яблучко, наливається!
Москаль всіх загнуждав, та й катається!

(Записана від Петра Борща, Полтавщина)

Мі буржуев разобйом
На Україну жіть пойдьом!
На Україне лучше жіть –
Єсть что кушать і что пить!

(Такі «пролетарські частушки-бодрячки»
наспівували на Київщині).

Сенько Г. Народні приповідки-частівки про національно-визвольну боротьбу 1917–1921 рр. – Буенос-Айрес: Перемога, 1953. – С. 16–37.

13 ДЕТАРИИ ВСЕХ СТРАН, СОЕДИНЯЙТЕСЬ!

Радянський плакат
«П'ятий Жовтень революції». 1922 р.

14

Радянський плакат
«Товаришам українцям». Тільки у братерській спілці Радянської України з Радянською Росією – порятунок робітників і селян від світових хижаків і грабіжників-поміщиків, капіталістів та генералів

8. Чому джерела 12–14 об'єднані в одну групу? Прокоментуйте.
9. З якою метою створювалися плакати, подібні до 13, 14? Проаналізуйте плакати за відомим вам алгоритмом.
10. Як зміст листівок (джерело 12) співвідноситься з іншими джерелами параграфа?

15

Газетні повідомлення**З газети «Діло»* (20 травня 1923 р.)**

Наше відношення... до світської влади в Україні є негативне. Бо не є це влада українського народу, тільки влада над українським народом. Є це здебільшого в теорії влада не-українського робітництва на Україні, а в суті річі влада червоної Москви.

З газети «Діло» (16 січня 1926 р.)

...В Союзі Радянських Республік українська нація має не лише свій природний культурний центр, але й має свою державність. Як не оцінювати правові відносини, соціальний лад, культурно-агітаційну спекуляцію – то все-таки не слід замикати очей на ті державні рамки, ті зав'язки української державности, що звільна, але неминуче створюють все кращі, певніші й постійні умови життя всестороннього розвитку української нації.

16

Погляд дослідника

Та все ж таки збереження за Україною статусу хай навіть формальної, але окремої державної одиниці мало великий позитивний вплив на дальший розвиток української національної самобутності. Українці дістали те, чого їх довгі роки позбавляла Російська імперія: окрему адміністрацію, територію, державні і громадські структури – основи для майбутнього територіального усамостійнення України. Утворення СРСР найкраще можна зрозуміти як досягнення компромісу між російським більшовизмом й українським національним рухом... Без існування у період революції Української Народної Республіки більшовики навряд чи згодилися б на утворення УСРР. Ясна річ, цей компроміс мав тактичний характер. З обох сторін були сили, які противилися йому або сприймали лише як тимчасове явище і при першій же нагоді відмовилися б від нього.

Цит. за: Грицак Я. Нарис історії України... – С. 168–169.

11. Порівняйте оцінки, подані у джерелах 7, 15, 16 щодо входження українських земель до складу СРСР. Чому, на вашу думку, газета «Діло» – орган галицької інтелігенції – в цілому позитивно оцінює становище України у складі СРСР?
12. Зверніть увагу, як змінюється оцінка Радянської влади в західно-українській газеті «Діло» протягом короткого періоду. Що, на вашу думку, могло вплинути на цю зміну?
13. Як ви розумієте твердження Я. Грицака про «компроміс між російським більшовизмом та українським національним рухом»?
14. Сучасний американський науковець, що досліджує історію країн Східної та Центральної Європи в міжвоєнний період, Дж. Ротшильд вважає: «Українці були найбільшою національною групою у міжвоєнній Європі, яких доктрини політичного самовизначення та воз'єднання ще не стосувалися. Вони тоді були поділені між Радянським Союзом, Польщею, Чехословаччиною та Румунією не як розпоршені меншини, а як компактні місцеві більшості в регіонах поселення». Використовуючи здобуті знання, підтвердіть чи заперечте його висновок.
15. Уявіть себе журналістом англійської газети «Таймс», який отримав завдання влітку 1923 р. написати серію аналітичних статей про долю українських земель після завершення Першої світової війни.

* «Діло» – найстаріша і довгий час єдина українська щоденна газета в Галичині. З часу свого виходу газета проводила ідеологію народовської течії в українському суспільно-політичному русі.